speech development in the system of correctional and developmental assistance for children with cochlear implants]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 115(3), 115–128. https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.189 [in Ukrainian].

УДК 159.964.2:364-7:376-056.36](477):316.42

Наталія Ярмола,
кандидатка педагогічних наук,
старший науковий співробітник
nat.yar1978@gmail.com
ORCID iD: 0000-0001-9374-5543
Researcher ID: V-4898-2017

Natali Yarmola,
PhD

Ігор Хотенюк,
аспірант
khotenuk@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-1485-3907

Igor Khoteniuk,
Postgraduate student

РОЛЬ ПСИХОЛОГА У ПІДТРИМЦІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ РОДИН З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

THE ROLE OF THE PSYCHOLOGIST IN SUPPORTING INTERNALLY DISPLACED FAMILIES WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH

Анотація. У статті висвітлено актуальність проблеми підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах повномасштабної війни в Україні, зокрема родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Авторки акцентують увагу на множинній вразливості таких сімей, яка обумовлена не лише вимушеним переселенням, а й психологічною травматизацією, соціальною ізоляцією та складнощами з доступом до освітніх і медичних послуг. Центральною фігурою підтримки в цьому контексті виступає психолог, чия діяльність виходить за межі традиційного консультування і передбачає координацію міждисциплінарної взаємодії, фасилітацію командної

роботи, участь у створенні індивідуальних освітніх маршрутів та підтримку батьків у кризових станах.

У статті проаналізовано функціонал психологів у різних сферах – освітній, медичній та соціальній – та підкреслено необхідність узгодженої співпраці між фахівцями. Розглянуто ключові виклики та принципи побудови ефективної міжпрофесійної команди. Акцент зроблено на важливості індивідуального підходу до кожної родини, врахування психоемоційного стану батьків і дитини, а також розвитку стресостійкості й батьківської компетентності. Подаються рекомендації щодо вдосконалення підготовки психологів, організації системної взаємодії в громадах та методичного супроводу ВПО-родин.

Стаття сприяє глибшому розумінню ролі психолога у сучасних соціально-гуманітарних умовах та обґрунтовує ефективність міждисциплінарного підходу як ключового чинника комплексної підтримки родин з дітьми з ООП.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, психолог, робота з батьками, міждисциплінарний підхід, внутрішньо переміщені особи.

Abstract. The article highlights the relevance of supporting internally displaced persons (IDPs) in the context of the full-scale war in Ukraine, with a particular focus on families raising children with special educational needs (SEN). The authors emphasize the multiple vulnerabilities of such families, which stem not only from forced displacement but also from psychological trauma, social isolation, and limited access to educational and medical services. In this context, the psychologist plays a central role, extending beyond traditional counseling to include coordination of interdisciplinary cooperation, facilitation of teamwork, participation in the development of individualized educational paths, and parental support in crisis situations.

The article analyzes the functions of psychologists across educational, medical, and social spheres and underlines the necessity of coordinated collaboration among professionals. It explores key challenges and principles for building effective interdisciplinary teams. Particular attention is given to the importance of an individualized approach to each family, taking into account the emotional state of both parents and children, as well as fostering stress resilience and parental competence. Recommendations are provided for improving psychologists' training, organizing systematic community-based cooperation, and developing methodological support for IDP families.

This study contributes to a deeper understanding of the psychologist's role in the current socio-humanitarian context and substantiates the effectiveness of an interdisciplinary approach as a key factor in providing comprehensive support to families raising children with SEN.

Key words: children with special educational needs, psychologist, parental support, interdisciplinary approach, internally displaced persons.

Актуальність дослідження. Повномасштабне вторгнення росії в Україну призвело до масового переміщення населення, серед якого значну частину становлять родини з дітьми. Особливо вразливою категорією є внутрішньо

переміщені родини, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Вони стикаються не лише з типовими труднощами адаптації на новому місці, а й з певними специфічними викликами: обмеженим доступом до освітніх і медичних послуг, відсутністю сталого соціального оточення, психологічною травматизацією, а також необхідністю постійної участі в освітньому процесі своєї дитини в умовах зміненої інфраструктури.

У таких умовах роль психолога виходить за межі традиційного супроводу – вона трансформується в багатогранну, міждисциплінарну функцію, що охоплює психоемоційну підтримку, посередництво між родиною та освітніми/медичними установами, координацію з соціальними службами та участь у створенні безпечного середовища для дитини.

Міждисциплінарний підхід, який поєднує зусилля психологів, педагогів, соціальних працівників, логопедів та медиків, стає ключовим чинником ефективної допомоги. Проте на практиці така співпраця часто є епізодичною або недостатньо системною. Саме тому дослідження ролі психолога у підтримці ВПО-родин з дітьми з ООП в міждисциплінарному контексті є надзвичайно актуальним для сучасної української реальності та потребує наукового й практичного осмислення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематика психологічного супроводу внутрішньо переміщених родин з дітьми з особливими освітніми потребами дедалі частіше стає предметом наукових досліджень у зв’язку з масштабами внутрішньої міграції, викликаної війною в Україні. Актуальність теми підтверджується сучасними працями українських авторів, які зосереджуються як на психологічних, так і на міждисциплінарних аспектах підтримки таких сімей.

У своєму аналізі соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених родин із дітьми з ООП Хотенюк І. (2024) виокремлює особливості адаптаційного періоду цих сімей, підкреслюючи потребу в поєднанні соціальної підтримки з цілеспрямованими психологічними інтервенціями. Подібну думку розвиває Мамчур І. (2023), яка досліджує роботу з родинами у складних життєвих обставинах, підкреслюючи значення взаємодії

фахівців у команді – психологів, соціальних працівників, педагогів – для забезпечення комплексного впливу на родину та дитину.

У межах міждисциплінарного підходу Брушневська І. (2024) пропонує системний аналіз моделей психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП, акцентуючи увагу на відмінностях між різними концепціями інвалідності, ролі родини в системі підтримки та потребі в партнерській взаємодії між фахівцями. Водночас Реброва О. (2023) у своїй дисертації обґрунтовує необхідність впровадження родинно-центрованого та гуманістичного підходів до супроводу батьків дітей з ООП, зосереджуючись на оптимізації внутрішньосімейної взаємодії та підвищенні психологічної стійкості через тренінгову роботу.

Окремий пласт досліджень присвячено роботі з тривожністю та посттравматичним стресовим розладом у дітей. Так, Мащак С. та Купцова А. (2024) довели ефективність когнітивно-поведінкової терапії в груповій формі для дітей 6–14 років, які пережили переміщення, що дає можливість знижувати рівень тривожності та нормалізувати емоційний стан. Прохоренко Д. (2024) звертається до інноваційних практик комплексної допомоги дітям з ООП і ПТСР, включаючи арт-терапевтичні й психоосвітні компоненти.

Істотний внесок у розуміння ролі психолога у роботі з ВПО-родинами роблять дослідження Каменщук Т. (2022), яка акцентує на необхідності надання першої психологічної допомоги та розвитку психосоціальної стійкості родин через групову роботу, тренінги та мобілізацію внутрішніх ресурсів. Також варто відзначити праці Заверико Н. і Шашкіної В. (2023), які аналізують соціально-психологічний супровід ВПО у територіальних громадах, підкреслюючи важливість узгодженої роботи психологів, соціальних працівників і освітян у контексті адаптації таких сімей.

Отже, огляд літератури свідчить про зростаючий інтерес науковців до вивчення психологічного супроводу внутрішньо переміщених родин з дітьми з ООП. Основними тенденціями досліджень є орієнтація на комплексний підхід, розуміння важливості міждисциплінарної взаємодії та необхідність індивідуалізації допомоги з урахуванням психоемоційного стану як дитини, так і її батьків.

Метою статті є проаналізувати роль психолога у процесі підтримки внутрішньо переміщених родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, з акцентом на міждисциплінарний підхід як умову ефективної взаємодії фахівців різного профілю у системі супроводу.

Методи дослідження. Теоретичні – використано для систематизації підходів до ролі психолога в освітній, медичній та соціальній сферах, а також для формулювання висновків і практичних рекомендацій; порівняльний аналіз – застосовано під час опису особливостей функціоналу психологів у різних установах, а також під час аналізу моделей міждисциплінарної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Психолог у системі супроводу внутрішньо переміщених родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, виконує ключові функції, що виходять за межі традиційного уявлення про психологічну допомогу. У сучасних умовах він виступає не лише як фахівець, який працює з емоційним станом дитини чи батьків, а як координатор, комунікатор і посередник між родиною та іншими спеціалістами, залученими до освітнього та соціального процесу.

Однією з основних особливостей психологічної підтримки ВПО-родин з дітьми з ООП є врахування множинної вразливості: травматичний досвід, дезадаптація до нових умов життя, соціальна ізоляція, складнощі з доступом до послуг, а також специфічні освітні й розвитку потреби дитини. Психолог має бути готовим працювати як на рівні кризової інтервенції, так і в напрямі довготривалого психоемоційного супроводу, розбудови ресурсності родини, підвищення батьківської компетентності.

У межах міждисциплінарного підходу психолог стає центральною фігурою, що налагоджує ефективну взаємодію між усіма учасниками супроводу дитини –педагогами, дефектологами, логопедами, соціальними працівниками, медичними працівниками. Зокрема, він може брати участь у розробці індивідуальної освітньої траєкторії дитини, разом з учителями визначати цілі й методи навчання, враховуючи емоційний стан дитини та сімейний контекст. Психолог також виконує функцію модератора у випадках конфлікту чи непорозуміння між родиною та навчальним закладом або соціальною службою.

Згідно з практичними рекомендаціями, ефективна міжпрофесійна співпраця можлива лише за умови регулярної комунікації, спільного планування, розподілу ролей і відповідальності, а також наявності спільного бачення цілей супроводу (Реброва, 2023; Мамчур, 2023). У цьому процесі психолог не лише допомагає вибудовувати партнерські стосунки, а й виступає як фасилітатор – той, хто формує довіру між членами команди, сприяє злагодженій роботі, адаптованій до потреб конкретної родини.

Ще однією важливою сферою діяльності психолога є робота з батьками. Нерідко внутрішньо переміщені сім'ї перебувають у стані хронічного стресу або виявляють симптоми емоційного вигорання, що безпосередньо впливає на атмосферу в родині та динаміку розвитку дитини. Психолог має надати батькам емоційну підтримку, а також допомогти їм відновити відчуття контролю над ситуацією, сформувати конструктивні стратегії подолання труднощів і взаємодії з дитиною.

Особливої уваги потребує побудова індивідуального підходу до кожної родини з урахуванням її унікального досвіду, рівня прийняття особливостей дитини, наявних ресурсів та потенціалу. Важливим є не тільки знання технік психокорекції, а й володіння навичками культурної чутливості, кризового консультування, роботи з травмою, а також розуміння специфіки інклюзивної освіти.

У контексті міждисциплінарного підходу до підтримки внутрішньо переміщених родин з дітьми з особливими освітніми потребами важливо розмежувати функціонал та можливості психологів, які працюють у різних сферах – освітній, медичній та соціальній. Кожен з них має свою специфіку втручання, яка залежить як від професійного середовища, так і від рівня контакту з дитиною та родиною.

Психолог у закладі освіти (шкільний або інклюзивно-ресурсного центру), зазвичай, є першим фахівцем, з яким взаємодіє родина після переїзду. Його роль полягає у проведенні первинного психологічного оцінювання дитини, виявленні рівня адаптації, емоційного стану, наявності дезадаптивних реакцій, а також наданні рекомендацій педагогам щодо індивідуалізації навчального процесу.

Психолог здійснює консультування батьків, бере участь у створенні індивідуальної програми розвитку (ІПР) дитини, сприяє створенню психологічно безпечного середовища в класі.

Психолог у медичному закладі (наприклад, дитячій поліклініці, центрі реабілітації чи психоневрологічному диспансері) орієнтований насамперед на діагностику та лікування психічних чи психосоматичних розладів, які можуть бути пов'язані з травматичним досвідом або особливостями розвитку дитини. Такий фахівець працює в тісному контакті з психіатром, логопедом, реабілітологом і може рекомендувати психотерапію, медикаментозну підтримку або програму медико-психологічної реабілітації. Формат допомоги – індивідуальні консультації, сеанси психотерапії або участь у реабілітаційних програмах.

Психолог соціальної служби (наприклад, центрів соціальних служб або служб у справах дітей) фокусується на комплексній підтримці сім'ї в кризі. Його діяльність охоплює соціально-психологічне консультування, оцінку потреб сім'ї, допомогу в налагодженні зв'язків із соціальними інститутами (допомога з документами, направлення до інших установ), а також організацію груп взаємопідтримки для батьків. У форматі роботи можуть застосовуватись сімейне консультування, виїзні інтервенції, групові тренінги з батьківської компетентності, програми розвитку навичок стресостійкості.

Отже, кожен психолог – незалежно від установи – виконує важливу роль у системі підтримки родини, однак саме завдяки міжсекторній співпраці можна досягти максимальної ефективності допомоги. Важливо, щоб психологи мали змогу комунікувати між собою, обмінюватися інформацією (з дотриманням етичних норм) та працювати над узгодженим планом підтримки дитини і родини.

Отже, роль психолога у підтримці ВПО-родин з дітьми з ООП є багатогранною і значущою. Міждисциплінарний підхід, у якому психолог виступає ключовим елементом координації та емоційної стабілізації, дає змогу створити систему підтримки, здатну відповідати складним і змінним потребам

сімей, які пережили вимушене переселення та виховують дитину з особливими потребами.

Висновки та рекомендації. Аналіз наукових досліджень і практичного досвіду супроводу внутрішньо переміщених родин з дітьми з особливими освітніми потребами засвідчує, що роль психолога у цьому процесі є не лише допоміжною, а системоутворювальною. Психолог виконує функції емоційного стабілізатора, координатора міждисциплінарної команди, комунікатора між родиною та закладами освіти, а також фасилітатора взаємодії всіх залучених учасників. Успішність психологічного супроводу значною мірою залежить від міжпрофесійної взаємодії, заснованої на чітко визначених ролях, спільному баченні цілей і регулярному обміні інформацією.

Ефективна підтримка родин у ситуації вимушеного переселення має бути гнучкою, індивідуалізованою та чутливою до соціального, емоційного і культурного контексту. Психологу необхідно мати не лише фахові знання з психології розвитку, кризового консультування та інклюзії, а й здатність працювати в умовах змін, зберігаючи професійну стійкість і емпатійність.

З огляду на викладене, можна сформулювати такі практичні рекомендації:

1. Розвивати міждисциплінарні команди у закладах освіти та соціального захисту, що працюють з ВПО-родинами з дітьми з ООП, з чітко визначеними ролями психолога в координації процесу супроводу.

2. Запроваджувати системні тренінги для психологів щодо роботи з кризовими сім’ями, травмованими дітьми, формування стійкості батьків та налагодження командної взаємодії.

3. Розробити методичні рекомендації з ведення психологічного кейсу ВПО-родини в умовах інклюзивного освітнього простору.

4. Забезпечити регулярний моніторинг психологічного стану родини, із залученням фахівців з різних галузей для своєчасної корекції супроводу.

5. Підтримувати мережі психологічної допомоги на рівні громад, які б поєднували фахівців освітньої, медичної та соціальної сфер.

Отже, у складних умовах сьогодення саме узгоджена, міждисциплінарна модель супроводу, в якій психолог займає провідне місце, має потенціал

забезпечити гідну підтримку сім'ям, що водночас переживають втрату, адаптацію й турботу про дитину з особливими потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брушневська, І. (2024). Теоретичні аспекти побудови моделей психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП та її сім'ї. *Acta Paedagogica Volynienses, 2*(9). https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.9

2. Хотенюк, І. (2024). Внутрішньо переміщені родини, які мають дітей з особливими освітніми потребами як об'єкт соціально-психологічного аналізу. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, 1*(24), 237–248. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i24.251

3. Мамчур, І. В. (2023). Соціально-психологічний супровід дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Наукові записки. Серія: Психологія*, (1), 39–44. https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-1-5

4. Прохоренко, Д. (2024). Психологічна підтримка дітей з ООП: комплексний підхід у подоланні наслідків ПТСР. *Особлива дитина: навчання і виховання, 115*(3), 75–88. https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.186

5. Реброва, О. О. (2023). Програма психологічного супроводу батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія, 32*(3), 136–142.

REFERENCES

1. Brushnevska, I. (2024). Teoretychni aspekty pobudovy modelei psykholoho pedahohichnoho suprovodu dytyny z OOP ta yii simi [Theoretical aspects of building models of psychological and pedagogical support for a child with special needs and his family]. *Acta Paedagogica Volynienses, 2(9)*. https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.9 [in Ukrainian].

2. Khoteniuk, I. (2024). Vnutrishno peremishcheni rodyny, yaki maiut ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy yak obiekt sotsialno-psykholohichnoho analizu [Internally displaced families with children with special educational needs as an object of socio-psychological analysis]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy, 1(24),* 237–248. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i24.251 [in Ukrainian].

3. Mamchur, I. V. (2023). Sotsialno psykholohichnyi suprovid ditei iz simei, yaki opynylysia u skladnykh zhyttievykh obstavynakh [Socio-psychological support for children from families who find themselves in difficult life circumstances]. *Naukovi zapysky. Seriia: Psykholohiia, (1)*, 39–44. https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-1-5 [in Ukrainian].

4. Prokhorenko, D. (2024). Psykholohichna pidtrymka ditei z OOP: kompleksnyi pidkhid u podolanni naslidkiv PTSR [Psychological support for children with OOP: a comprehensive approach to overcoming the consequences of PTSD.]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, 115(3),* 75–88. https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.186 [in Ukrainian].

5. Rebrova, O. O. (2023). Prohrama psykholohichnoho suprovodu batkiv ditei rannoho viku z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Psychological support program for parents of young children with special educational needs]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia, 32(3)*, 136–142. [in Ukrainian].

ПОШУКИ Й ЕКСПЕРИМЕНТИ

УДК 159.922.76-053.4/.5-056.26]-044.332

Олексій Кіргізов,
аспірант І року навчання
e-mail: eaguolik@gmail.com
https://orcid.org/0009-0007-8617-2768

Oleksii Kirgizov,
PhD student

Андрій Пех,
аспірант ІІ року навчання
e-mail:andrepekh@gmail.com
ORCID ID: 0009-0007-1333-0278

Andriy Pekh,
Postgraduate student

Леся Прохоренко,
доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПНУкраїни
e-mail: lesya-prohor@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-5037-0550

Lesia Prokhorenko,
Doctor of Psychology Sciences, professor,
Corresponding Member in the National Academy of
Educational Sciences of Ukraine